

- ¹¹ Там само. – Арк. 409.
- ¹² *Боляновський А.* Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). – Львів, 2003. – С. 212.
- ¹³ ДА СБУ. – Колекція документів. – Арк. 80.
- ¹⁴ Там само. – Ф. 2, оп. 7, № по оп. 4, спр. 44, т. 1. – Арк. 78–80.
- ¹⁵ Там само. – Ф. 68, спр. 10, т. 2. – Арк. 99.
- ¹⁶ Там само. – Ф. 2, оп. 7, № по оп. 4, спр. 44, т. 1. – Арк. 202–206.
- ¹⁷ Там само. – Колекція документів. – Арк. 34.
- ¹⁸ Там само. – Ф. 2, оп. 7, № по оп. 4, спр. 44, т. 1. – Арк. 91–94.

Голиш Г.М.

Експлуатація неповнолітніх громадян на території рейхскомісаріату “Україна” у 1941–1944 рр.

Важливою складовою частиною окупаційної політики нацистів стала нещадна експлуатація цивільного населення підневільних територій. Подібна лінія цілком узгоджувалась з основними положеннями нацистської расової доктрини та людодіського плану “Ост”, які відводили вцілілому від фізичного знищення населенню окупованої території України роль “білих рабів”. Фюрер “третього рейху” А. Гітлер, “обґрунтовуючи” необхідність повернення до найгірших форм трудового визиску наголошував, що “без відновлення якоїсь нової, сучасної форми кріпосництва або, коли хочете рабства, людська культура не може розвиватися”¹.

Важливе місце належало й економічним чинникам, адже система примусової праці мала вирішувати проблему трудових ресурсів на окупованих територіях як одну з основ політики господарчого пограбування України. Поряд з

дорослим населенням об'єктом жорстокого визиску з боку окупантів стали і неповнолітні українці.

Проблема залучення юних громадян до примусової праці, на жаль, не стала предметом спеціального вивчення радянською та сучасною вітчизняною історіографією. Лише у контексті аналізу окупаційної політики, її торкалися М. В. Коваль, Т. В. Першина, О. В. Потильчак, І. Г. Ветров та інші. Деяке відображення даних вектор дослідження знайшов і на сторінках фундаментального видання “Безсмертя. Книга Пам’яті України”².

З огляду на відсутність спеціальних праць з проблеми підневільної праці неповнолітніх, актуальність і наукову значущість означеної теми виникає нагальна необхідність у заповненні цієї суттєвої прогалини у вивченні історії німецько-радянської війни.

Мета пропонованої розвідки полягає у спробі комплексного аналізу як на макро-, так мікро- рівні провідних тенденцій окупаційної політики з раціонального використання неповнолітніх українців, її наслідків для українського генофонду. Фактографічна база дослідження почерпнута переважно з архівних джерел, періодики воєнного часу тощо.

З перших днів нацистської окупації України експлуатація її трудових ресурсів стала провідною прикметою “нового порядку”. Вже 5 серпня 1941 р. рейхсміністр А. Розенберг підписав розпорядження про введення для всіх жителів окупованих східних областей загальної трудової повинності, якій підлягали й неповнолітні громадяни³. Щодо нижнього вікового порогу дітей і підлітків, які залучалися до примусової праці, то він варіювався залежно від конкретних обставин і в міру ускладнення військово-економічного становища гітлерівської Німеччини набув стійкої тенденції до зниження. У початковий період німецької окупації об'єктом експлуатації були переважно підлітки віком 12–15 років⁴, то пізніше, як засвідчує зокрема постанова № 122 голови міської управи

м. Києва від 6 червня 1942 р., вік залучених до праці знижувався до 11 років⁵.

Зростання дефіциту робочої сили у завершальний період німецької окупації спричинило масове використання дитячої праці, починаючи з 10-ти і навіть 9-річного віку. Характерним у цьому плані є розпорядження шефа Узинського району (Київщина), датоване 10 березня 1943 р., про створення дитячих бригад на сільгоспроботах, де містилась така рекомендація: “Якщо з’явиться потреба в робочій силі віком від 9 до 11 років для термінової роботи..., то можна використовувати і цих учнів”⁶. У вересні 1943 р. надійшов таємний наказ по військах СС, який зобов’язував подавати всіляку підтримку діяльності комісії з відбору робочої сили серед різних вікових категорій населення і у зв’язку з цим радив, що “дітей не треба більше розстрілювати”⁷.

Трудові мобілізації цивільного населення спирались на чітко організовану окупаційною владою систему обліку і реєстрацій, при цьому у списки осіб, що залучалися до примусової праці, неодмінно вносились і неповнолітні громадяни. Скажімо, спеціальною інструкцією цивільної влади Києва у всіх 11 районах міста створювалися реєстраційні пункти, обліку в них підлягали для подальшого використання на різноманітних роботах підлітки, починаючи з 12-річного віку⁸. У м. Дніпропетровську постановою міської управи зареєстрованим у трудових резервах підліткам заборонялося залишити межі міста без дозволу управління праці штадткомісаріату⁹. Ще суворішим був обліковий режим у військових районах. Так, за розпорядженням німецької комендатури м. Новий Донбас Сніжанського району кожному мешканцю, починаючи з 10-річного віку, необхідно було носити пов’язку з встановленим реєстраційним номером, причому невиконання цього наказу було підставою для розстрілу¹⁰.

Директиви та розпорядження окупантів встановлювали щонайсупорішшу відповідальність за ухилення від праці чи

реєстрації. Неявка за оповідками біржі праці чи самовільний виїзд за межі населеного пункту розглядалися окупаційною владою як саботаж. Відповідальність за неповнолітніх, які допускали подібні порушення, несли батьки: їх піддавали штрафувannya, залучали до надурочних робіт, інколи навіть конфісковували належне їм майно¹¹. Скажімо, постанова Сумської міської управи передбачала стягнення штрафу з таких батьків розміром до 500 крб.¹² Самих дітей за ухиляння від примусової праці позбавляли продовольчих карток, що в умовах хронічної нестачі продуктів, особливо в містах, прирікало їх на голодування¹³.

Однак, незважаючи на суворі заходи, в багатьох містах і регіонах спостерігалось масове ухиляння неповнолітніх від виконання трудової повинності. Так, працівники відділу освіти і культури, які відповідали за трудові мобілізації дітей та працівників, Київської міської управи зізнавались, що неявка на роботи неповнолітніх у Володимирському районі міста склала 38 % від числа зареєстрованих, у Софіївському — 77 %, а у Богданівському — 83 %. У Подільському районі із 480 дітей, за обліком влітку 1942 р. фактично працювало 235 дітей¹⁴.

На виконання загальної трудової повинності була націлена й освітньо-виховна політика окупантів. Найбільш чільне місце у програмах “народних” шкіл належало трудовому навчанню: дітей насамперед вчили первинним виробничим навичкам: рукоділлю, теслюванню, ремонту одягу, плетінню рибальських сіток, корзин тощо¹⁵. Стіни початкових шкіл рясніли агітаційними лозунгами на кшталт: “Велика Німеччина — наша визволителька, сумлінною працею віддячимо їй!”, “Народна школа є підготовкою до праці”, “Лише працюючі корисні для суспільства!” “Українці! Допмагайте Німеччині своєю відданою працею” та їм подібні¹⁶. Такі маніпулювання дитячою свідомістю мали на меті сформувати у підростаючих “білих рабів” потрібну окупантам мотиваційну базу працездатності юних українців для блага “рейху”.

Слід зазначити, що 4-річні школи розглядалися окупантами як своєрідна біржа дитячої праці. Дійсно, дармова праця неповнолітніх забирала левову частку навчального часу у школах. У одному з наказів окупаційної влади говорилося таке: “Завідувачу школи закрити школу з 13 квітня і організувати учнів...на сіяння соняшника. Роботи треба проводити до пізнього вечора”¹⁷.

Основними сферами дитячого працевикористання, як правило, були сільгоспроботи, благоустрій населених пунктів, збір брухту кольорових металів та лікарських рослин, участь у будівництві шляхів та фортифікаційних споруд. Рідше працю неповнолітніх застосовували у промисловості, де потрібна була здебільшого кваліфікована чи фізично тяжка, непосильна для них праця.

Діти та підлітки особливо широко залучалися до проведення сільськогосподарських робіт. Наприклад, за наказом Лубенського інспектора сільського господарства Мюллера (Полтавщина), місцева влада мала забезпечити влітку 1942 р. щоденну працю дітей 10–14 років з догляду за сільгоспкультурами¹⁸. Згідно з розпорядженням Бориспільської районної управи усі діти, починаючи з 10-річного віку, переключались на весняні польові роботи. Вони закидали окопи і вирви, звільняли поля від бур’янів і пожнивних залишків, готували сільгоспінвентар до сівби¹⁹.

У березні 1943 р. майже всі гебітскомісари видали розпорядження про створення з дітей 9–14 р. спеціальних бригад для проведення сільгоспробіт²⁰. До праці на полях і фермах створених окупаційною владою “громадських дворів” і держгоспів залучалося мало чи не все дитяче населення сіл, а в розпал сільгоспробіт — і значна частина підлітків з міст²¹. Більш предметне уявлення про масштаби та характер праці дітей і підлітків у сільському господарстві можна скласти на основі таблиці 1²².

**Відомості про участь неповнолітніх
у сільськогосподарських роботах
по Таращанській окрузі (серпень 1943 р.)**

Таблиця 1

<i>Назва районів</i>	<i>Кількість неповнолітніх</i>	<i>Відпрацьовано дітоднів</i>	<i>В середньому відпрацьовано одним неповнолітнім</i>	<i>Характер праці</i>
Таращанський	3105	64756	20,9	Догляд за посівами, боротьба зі шкідниками, збір врожаю, оранка, догляд за худобою, птицею тощо.
Ставищанський	2242	45172	20,1	
Жашківський	2110	49268	23,3	
Тегіївський	957	14340	15,0	
Букський	1897	35666	18,8	
Всього	10311	209202	20,3	

Таким чином, до сільгоспробіт залучалася значна кількість дітей і підлітків, яких використовували на важливих ділянках аграрного виробництва. В середньому кожним задіяним у цих роботах неповнолітнім було відпрацьовано понад 20 днів.

Неповнолітні мешканці міст залучались до різноманітних робіт з благоустрою вулиць, упорядкування парків і скверів, ремонту доріг, житлових і громадських споруд, заготівлі палива. Скажімо, в м. Києві станом на літо 1942 р. до примусової праці щодня пересічно притягувалися за неповними даними близько 900 дітей і підлітків. Дані про чисельність залучених до праці неповнолітніх, об'єкти їх трудової діяльності містить таблиця 2²³.

**Відомості про участь неповнолітніх у роботах
по м. Києву на 10. 07. 1942 р.**

Таблиця 2

<i>Назва районів</i>	<i>Кількість дітей</i>	<i>Характер праці</i>
Багданівський	60	Розбирання земляних барикад
Володимирський	90	Благоустрій зоопарку та Пушкінського парку
Дарницький	70	Торфорозробки
Залізничний	30	Збирання полуниць у господарстві “Совки”
Куренівський	65	Прополювання городини
Печерський	60	Благоустрій Маріїнського парку та Ботанічного саду
Святошинський	70	Праця на дослідному полі господарства “Нивки”
Софіївський	75	Впорядкування кладовищ
Подільський	95	Впорядкування житлового фонду
Шевченківський	108	Благоустрій ботанічного саду, Шевченківського парку, Поліцейного скверу, прибирання шкільних приміщень
Ярославський	150	Роботи в господарстві “Совки”, благоустрій території Шевченківського парку
Разом	873	

Окупаційна влада зобов’язувала дітей і підлітків збирати та здавати кольоровий металобрухт, який розглядався як стратегічна сировина для виробництва гільз патронів і снарядів²⁴. Так, у спеціальному зверненні голови м. Києва Форостовського містився заклик до населення допомогти німецькій “армії визволителів”, збираючи кольорові метали. При цьому встановлювались обсяги обов’язкових поставок та визначались суворі санкції за їх невиконання²⁵.

Широко залучалися неповнолітні і до збору лікарських рослин для потреб німецьких військових шпиталів та фармацевтичної промисловості. В одному із аналітичних документів ОУН за 1942 р. зазначається, що "...останнім часом цих босих, обідраних і голодних дітей заставляють відбувати тяжку для них дорогу за місто, бродити по полях та шукати потрібних рослин. На кожну школу положено нормоконтингент"²⁶. Лише в Таращанській окрузі за весняно-літній період учнями "народних" шкіл було зібрано близько 13894 кг лікарських рослин, зокрема, валеріани, деревію, кульбаби, зубрівки, конвалії, коров'яку, липового цвіту, полину, м'яти, шалфею тощо²⁷. У серпні 1942 р. до Яхницького дитбудинку (Полтавщина) надійшло розпорядження окупаційної влади, яким вихованці зобов'язувалися зібрати визначену кількість лікарських рослин, лісових горіхів та ягід²⁸.

Дітей та підлітків досить часто залучали до фізично тяжких, невідповідних їх віку, а то й до небезпечних робіт. Це визнавала й сама окупаційна влада. Так, в акті інспекції відділу культури і освіти магістрату м. Києва відзначалося, що неповнолітніх віком 11–14 років широко використовують на перенесенні каміння, очищенні русел забруднених річок, встановленні залізної огорожі тощо²⁹.

Мелітопольський гебітскомісар Хейніш восени 1942 р. розпорядився закрити всі школи в місті, а 120 учнів, починаючи з 10-річного віку, було відправлено в район р. Молочної для участі у спорудженні оборонного валу. Частина дітей від непосильної праці, голоду й холоду загинула, інші тяжко захворіли. Обґрунтовуючи цю немилосердну акцію, Хейніш цинічно заявив: "...В Німеччині вся молодь була залучена до воєнних справ... Так чому молодь не повинна працювати тут?"³⁰.

Ще більш злочинні дії вчинили нацисти щодо неповнолітніх в м. Попасна Ворошиловградської області. 12 квітня 1943 р. окупанти під приводом колективної прогулянки зібрали 71 учня віком 12–15 років, привели в Рубашанський

шукати там міни. Результатом цього нелюдського експерименту стала загибель 13 і каліцтво 58 дітей³¹. А дітей Будківського дитбудинку нацисти використовували на полюванні замість мисливських собак³². Такі випадки приниження гідності неповнолітніх окупантами були непоодинокими.

Окупаційна влада з німецькою педантичністю здійснювала ретельний облік дитячої праці. Для цього у більшості районів при відділах освіти і культури були створені спеціальні диспетчерські пункти, які подавали щоденні та періодичні звіти про характер і результати праці неповнолітніх³³. При цьому встановлювалися щоденні норми виробітку на кожного юного працівника, невиконання яких тягло за собою суворе покарання.

З розпоряджень гебітскомісарів випливає, що робочий день для дітей та підлітків мав обмежуватися 4–6 годинами за день. Однак, на практиці його тривалість досягала 8–12, а то й 14 годин³⁴.

Як правило, неповнолітні працювали під керівництвом учителів. Проте, в багатьох випадках, особливо коли роботи проводились у військових районах чи вимагали особливого контролю та терміновості, до дітей призначали наглядачів, які часто вдавалися до тілесних покарань за найменшу провину. В опублікованому на сторінках газети “Зірка” матеріалі підліток Микола Марченко згадує, що німець-наглядач під час таких робіт жорстоко побив його товариша Григорія, а потім нацькував на нього собаку-вівчарку³⁵.

Це цілком відповідало лінії поведінки окупантів щодо юних представників “неповноцінної раси”. Відомий українофоб Е. Кох неодноразово заявляв, що українців треба тримати в руках “...як негрів, за допомогою хлиста”³⁶.

Здебільшого під час примусових робіт харчування неповнолітніх працівників організовано не було. Лише подекуди їх “пригощали” юшкою з напівгнилих овочів чи просяним супом з 150 гр. ерзац-хліба³⁷.

Житомирський генерал-комісар Гейзер своїм розпорядженням встановив таку денну норму харчування для примусово працюючих неповнолітніх українців: 150 г хлібного сурогату з ячменю і проса³⁸. Як бачимо, продовольче забезпечення малолітніх експлуатованих мало чим відрізнялося від харчування в'язнів концтаборів.

Примусовий характер праці неповнолітніх переконливо засвідчує і фактична відсутність її оплати. Щоправда, гауляйтер Е. Кох видав відповідне розпорядження про встановлення учням половинного розміру зарплати дорослих (50 коп.), проте окупаційна влада не переймалася відшукуванням для цього необхідних коштів, а тому праця неповнолітніх залишалася безоплатною³⁹.

Не виконувались і обіцянки владних структур щодо виплати компенсацій за здачу брухту кольорових металів. Так, у відповідному зверненні голови м. Києва досить туманно говорилося, що обіцяні суми можна буде одержати “пізніше” і лише “частково”, при цьому, як правило, продуктами⁴⁰.

Поряд з безпосереднім працевикористанням неповнолітніх, окупаційна влада, певною мірою, переймалася і підготовкою обмеженого контингенту юних українців до більш менш кваліфікованої праці. Професійна освіта за нацистської окупації була представлена ремісничими та фаховими школами досить примітивного типу з надзвичайно слабкою навчально-матеріальною базою.

Архівні документи дають змогу скласти уявлення про напрямки фахової підготовки юних українців за нацистської окупації. У м. Києві, наприклад, була розгорнута мережа ремісничих і професійних шкіл, де навчали майбутніх токарів, слюсарів, ткачів, ливарників, мулярів, столярів, шевців, кравців, бондарів, гончарів, фрезерувальників, миловарів, продавців, шоферів, перукарів і, в обмеженому обсязі, — агрономів, художників, медиків, музикантів, стенографів тощо⁴¹. У наведеному вище переліку переважали робітничі

професії, а обсяг освітньої підготовки слухачів цих шкіл не виходив за межі вузької фахової освіти.

Аби мати уявлення про структуру та контингенти професійних і ремісничих шкіл, звернемося до відомостей про ці заклади у с. Ставищах Таращанської округи. У 1942/1943 навчальному році у місцевій сільгоспшколі з контингентом 180 учнів на 3 курсах готували за рільничим і зоотехнічним напрямками, а Ставищанська ремісничка школа, в якій навчалось 120 учнів, готувала майбутніх будівельників, столярів, шевців, кравців. У документах констатувалася відсутність належної бази для фахової підготовки⁴².

Для дівчаток відкривалися спеціальні школи хатніх господарок, де їх навчали крою і шиттю, художній вишивці, музиці і співу, догляду за дитиною та основам психології тощо⁴³. Зрозуміло, вихованок таких шкіл здебільшого чекала не вельми втішна доля домашньої прислуги в німецьких родинах.

Зклади професійної освіти поряд з підготовкою учнів до праці для потреб гітлерівського рейху мали прищепити їм колабораційні настрої, вирішити проблему заміщення кваліфікованої робочої сили.

Таким чином, як впливає з наведених вище фактичних даних, примусове залучення неповнолітніх до праці на окупованих територіях набрало масового і повсюдного характеру. Діти та підлітки використовувалися на різноманітних роботах, в тому числі й на тяжких та особливо небезпечних. Про підневільний характер праці свідчила фактична відсутність винагороди та суворі репресивні заходи з боку окупаційної влади за спробу ухилитися.

Вкрай тяжкі умови праці, її рабський характер оберталися катастрофічним погіршенням фізичного та психічного здоров'я юних українців, що підривало національний генофонд, надовго визначило негативні соціально-демографічні процеси.

Професійна підготовка юних українців здійснювалася на примітивному рівні і переслідувала далекосяжні плани нацистів щодо вирішення проблеми трудових ресурсів як на окупованих територіях, так і безпосередньо у Німеччині.

Нещадне визискування праці неповнолітніх громадян підневільних територій України є ще одним свідченням антигуманного і послідовного нацистського окупаційного режиму.

Примітки:

¹ Цит. за *Коваль М.В.* Історія пам'ятає! (Кривавий шлях фашистів на Україні). – К., 1965. – С. 86.

² *Коваль М.В.* За ґратами нового порядку // Український історичний журнал. – 1981. – № 5. – С. 119–128.; *Першина Т.В.* Фашистський геноцид на Україні 1941–1945 гг. – К., 1985; *Потільчак О.В.* Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації. автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1999; *Ветров І.Г.* Економічна експлуатація третього рейху в Україні. 1941–1944. – К., 2000; Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К., 2000 та ін.

³ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. – К., 1963. – С. 300.

⁴ Державний архів Київської області (*далі* — ДАКО). – Ф.Р-2356, оп. 2, спр. 35. – Арк. 21.

⁵ Київський процес: Документи і матеріали. – К., 1995. – С. 141.

⁶ Німецьких фашистський окупаційний режим на Україні. – К., 1963. – С. 200.

⁷ Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими преступниками: Сборник материалов: в 7 т. – М., 1961. – Т. 7. – С. 675.

⁸ ДАКО. – Ф.Р-2356, оп. 2, спр. 35. – Арк. 21.

⁹ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. – К., 1963. – С. 157–158.

¹⁰ Там само. – С. 205.

¹¹ Сумський вісник (Суми). – 1942. – 11 грудня.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (*далі* — ЦДАВО України). – Ф. 4620, оп. 3, спр. 306. – Арк. 27.

- ¹³ ДАКО. – Р-2356, оп. 2, спр. 35. – Арк. 3–4.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 2, 7.
- ¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4620, оп. 3, спр. 324. – Арк. 51.
- ¹⁶ ДАКО. – Ф. Р-2362, оп. 6, спр. 44. – Арк. 13.
- ¹⁷ *Коваль М.В.* Історія пам'ятає! (Кривавий шлях фашистів на Україні). – К., 1965. – С. 86.
- ¹⁸ Німецькі окупанти на Полтавщині (1941–1943): Збірник документів. – Полтава, 1947.
- ¹⁹ Українське життя (Бориспіль). – 1942. – 7 травня. – № 31.
- ²⁰ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. – К., 1963. – С. 200.
- ²¹ Миргородські вісті (Миргород). – 1943. – 25 липня. – № 59.
- ²² ДАКО. – Ф.Р-2198, оп. 1, спр. 71. – Арк. 4.
- ²³ Там само. – Ф.Р-2356, оп. 5, спр. 7. – Арк. 5–5зв.
- ²⁴ *Малаков Д.* Оті два роки. У Києві при німцях. – К., 2002. – С. 235.
- ²⁵ ДАКО. – Ф.Р-2356, оп. 3, спр. 9. – Арк. 18–19.
- ²⁶ *Сергійчук В.* ОУН/УПА в роки війни: Нові документи і матеріали. – К., 1996. – С. 326.
- ²⁷ ДАКО. – Ф.Р-2198, оп. 1, спр. 71. – Арк. 1.
- ²⁸ Державний архів Полтавської області. – Ф.Р-2684, оп.1, спр. 1. – Арк. 38.
- ²⁹ ДАКО. – Ф.Р-2356, оп. 2, спр. 35. – Арк. 5–6.
- ³⁰ Київський процес: Документи і матеріали. – К., 1995. – С. 141.
- ³¹ *Першина Т.В.* Фашистський геноцид на Україні. 1941–1944 гг. – К., 1985. – С. 45.
- ³² *Пилипенко А.В.* Зігріті всенародною любов'ю // Радянська школа. – 1988. – № 6. – С. 85–86.
- ³³ ДАКО. – Ф. Р-2356, оп. 2, спр. 35. – Арк. 2.
- ³⁴ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. – К., 1963. – С. 324.
- ³⁵ Зірка. – 1944. – 13 травня. – № 8.
- ³⁶ Українська ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1944 гг.: в 3 т. – К., 1975. – Т. 1. – С. 361.
- ³⁷ Київщина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: Сборник документов. – К., 1963. – С. 324.
- ³⁸ *Першина Т.В.* Фашистський геноцид на Україні. 1941–1944 гг. – К., 1985. – С. 94.
- ³⁹ ДАКО. – Ф. Р-2231, оп. 1, спр. 68. – Арк. 53.
- ⁴⁰ Там само. – Ф. Р-2356, оп. 3, спр. 9. – Арк. 18–19.

⁴¹ Там само. – Ф.Р-2360, оп 10, спр. 6. – Арк. 3–4зв.

⁴² Там само. – Ф.Р-52198, оп. 1, спр. 71. – Арк. 2–3.

⁴³ Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). – 1942. – 20 серпня. – № 174.

Ніколаєць Ю.О.

Земельна реформа в Україні в умовах окупаційного режиму 1941–1944 рр.

На території України протягом багатьох століть досить гостро стояла проблема розподілу і перерозподілу землі та проведення у зв'язку з цим аграрних реформ. Будь-які політичні сили, що приходили до влади, раніше чи пізніше змушені були вирішувати проблеми сільського господарства, оскільки воно тривалий час було основою економіки України. І навіть у сучасний період велика кількість науковців вважають, що тільки вирішення проблеми збільшення виробництва сільськогосподарської продукції допоможе Україні вийти з економічної кризи.

Тому метою статті є дослідження спроби проведення німецькою окупаційною адміністрацією земельної реформи в Україні.

В радянській історіографії ця проблема розглядалася лише в контексті діяльності німецьких окупаційних органів на терені республіки¹.

На початку окупації в Україні серед інших господарських проблем також найбільш гостро стояла проблема проведення аграрної реформи. Більшість селян, особливо на західній території України очікували негайної ліквідації колгоспів з одночасним розподілом колгоспної землі та майна². Але нацисти мали свої плани щодо української землі та людей,